

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
VE
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DEKANLIĞI

Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu
İBN RÜŞD'Ü YENİDEN DÜŞÜNMEK

2. CİLT

2009 - Sivas / Türkiye

İbn Rüşd'ün Mucize Anlayışı

Ibn Rushd's Perception of Miracle

Halil İbrahim Bulut

Giriş

Allah ile insanlar arasında elçilik vazifesi yapan peygamberlerin, insanlar tarafından kabul edilebilmesi için öncelikle doğruluk ve güvenilirliklerini kanıtlamaları gerekir. Vahiy ve nübüvvetin duyularla algılanamayan gaybî bir husus oluşu, gerçek peygamber ile sahtekârları ayırt etmeyi sağlayan bir kriterin ortaya konulmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda İslâm âlimlerinin büyük bir kısmı –Ehl-i sünnet, Mutezile ve İslâm filozoflarının ekseriyeti-, peygamberin tanınip bilinmesi, emir ve yasakların geçerlilik kazanması ve insanların dinen sorumlu tutulabilmesi için mucizenin gerekli olduğunu temel bir prensip olarak kabul etmişler; şekil, şart ve özellikleri hususunda görüş beyan etmişlerdir.

Dinî esasları akılla uzlaştırma gayreti içinde olan İslâm filozofları, kendi sistemleri içinde peygamberlik müessesesini ele alıp izah etmeye çalışırlar. Onların nübüvvet teorileri detaya ilişkin bir takım farklılıklar taşısa da genelde aynı metotla ortaya konmuş birbirine benzeyen öğretiler şeklindedir. Bununla birlikte İbn Rüşd'ün (ö.595/1198) mucizeler konusundaki yaklaşımı, genel de İslâm bilginleri özelde de İslâm filozofları arasında önemli farklılıklar taşımakta ve dolayısıyla dikkat çekmektedir.

Bu bildiride, kendi sistemi içinde nübüvvete ayrı bir yer veren İbn Rüşd'ün genel olarak nübüvvetin ispatı, daha özel anlamda da Hz. Muhammed'in peygamberliğinin kanıtlanmasında mucizeyle alakalı görüşlerine yer verilecektir. Ancak İbn Rüşd'ün nübüvvet ve mucize anlayışına geçmeden önce İslâmî gelenekte mucize kavramının nasıl anlaşıldığını kısaca izah etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

A- İslâmî Gelenekte Mucize Kavramı

Bir terim olarak mucize, nübüvvet iddiasında bulunan zâtın, sözlerinin doğruluğuna delil olmak üzere, peygamberliğini ilan ettiği sırada, beşer kudretinin üstünde ve tabiat kanunlarına aykırı olarak meydana koyduğu aklı, hissî veya haberî delillere denilmektedir.¹ Akaid ve Kelâm kitaplarında mucizelerde bulunması gerekli olan bazı özellikler sıralanmıştır. Buna göre bir hadisenin mucize olarak kabul edilebilmesi için; ilâhî bir fiil olması, olağanüstü bir tarzda zuhur etmesi, peygamberlik iddiası ve tehdidiyle birlikte meydana gelmesi, peygamberin iddiasına uygun ve iddiadan hemen sonra zuhur etmesi

¹ Matürüdi, Kitâbü't-Tevhîd, s.189; Bâkılânî, *el-Beyân anî'l-Fark Beyne'l-Mu'cizât ve'l-Keramât*, s.8-11; Neseî, Ebû'l-Muîn, Tebsiratü'l-edille, I, 469, 473.

gibi şartlar zikredilmiştir.² Genel olarak İslâm bilginleri Hz. Peygamberin en önemli mucizesi olarak Kur'an-ı Kerim'i göstermekle birlikte inşikak-ı kamer, yiyecek ve içeceklerin çoğaltılması vb. bir takım görsel mucizeleri de onun nübüvvetinin ispatı konusunda delil olarak ileri sürmüşlerdir.

İslâm âlimleri, inkârcıları ikna üzere peygamberler tarafından ortaya konulan mucizeleri konusu ve gayesine göre tasniflere tabi tutmuşlardır.³ İslâmî gelenekte mucizeler, konusuna göre hissî, aklî ve haberî olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır.

Hissî mucizeler, tabiat kanunlarının normal akışının dışında meydana gelen ve insanların duyularına hitap eden mucizelerdir⁴. Bunlara *kevnî mucizeler* de denir. Bu tür mucizeler, Allah'ın tabiata her an müdahale edebileceğini gösteren ilâhî fiiller olup inanmayı tercih edenlerin imanını, inanmak istemeyenlerin de inkârını kuvvetlendirirler. Hissî mucizeler, peygamberin yaşadığı dönemdeki insanlara hitap eden zaman ve mekânla sınırlı olaylardır⁵. Sonraki nesillerin bunları tasdik etmesi, ancak haber yoluyla mümkündür. Doğru bir haber kanalıyla mucizelerden ve onları gösteren peygamberlerin varlığından haberdar olanların da bunları onaylaması insanlığın ortak kabulüyle oluşan ve gerçeğe ulaşmanın kaçınılmaz bir kaynağını teşkil eden bilgi anlayışının bir gereğidir. Kur'an'da bildirildiğine göre bu tür mucizeler pek çok defa vuku bulmuştur. Hz. Sâlih'in dişi devesi, Hz. Mûsâ'nın değneğinin yılanı dönüşmesi, elinin beyaz bir ışık saçması, Hz. İsmâ'nın çamurdan yaptığı kuşları canlandırması, ölüleri diriltmesi, anadan doğma körlerle alacalı hastaları iyileştirmesi gibi hârikalar Kur'an'da zikredilen hissî hidayet mucizeleridir.

Haberî mucizeler ise, peygamberlerin falcılık, kâhinlik ve benzeri herhangi bir yönteme başvurmadan doğrudan doğruya Allah'tan veya melek aracılığıyla aldıkları vahiylerle dayanarak verdikleri haberlerden oluşur. Peygamberlerin isyankar toplumların başlarına felaket geleceğini önceden bildirip, helâk mucizelerinin vukuundan önce kavimlerini uyarmaları bu türdendir. Hem Kur'an hem de hadis rivayetlerinde bu nevi haberlerin örneklerini görmek mümkündür.

Aklî mucizeler ise insanların akıl ve idraklerine hitap eden, onları düşünme ve gerçekleri kavramaya sevk eden ve bu şekilde peygamberliğin doğruluğunu kanıtlayan en güçlü delillerdir. Kelâm kaynaklarında, hissî mucizenin dışındaki bütün delil ve âlâmetlere genel olarak aklî mucize denilir. Bunlara aynı zamanda *mânevî mucizeler* adı da verilir. Günümüzde ise *bilgi*

² Bâkılânî, el-Beyân, s.45; Kâdî Abdülcebbar, el-Muğnî, XV, 199 vd.; a.mlf., Şerhu'l-Usuli'l-Hamse, s.569; Cüveynî, el-İrşâd, s.308 vd.; Şehristânî, Nihayetü'l-İkdâm, s.417-418; Cürçânî, Şerhu'l-Mevâkif, III, 342 vd.; Bulut, H.İbrahim, Kur'an İşığında Mucize ve Peygamber, s.43-55.

³ bk.Neseî, s. I, 487- 492; Râgib el-İsfahânî, el-İ'tikâdât, s.128-129; Sâbûnî, el-Bidâye fi Usuli'd-Din, s. 47- 51; Tûsî, Şerhu'l-İşârât ve't-Tenbîhât, s.177; Hatib, el-l'câz fi'd-Dirâsâti's-Sâbikîn, Kahire 1974, s. 87.

⁴ Râgib el-İsfahânî, s. 128-129.

⁵ Câniz, Hüccetü'n-Nübüvve, III, 278; Râgib el-İsfahânî, s.131-132.

mucizesi olarak isimlendirilirler⁶. Bunlar, peygamberlerin gerek kâinât hakkında gerekse fert ve toplumu ilgilendiren hemen hemen bütün konularda getirdikleri bilgilerle insanlığa dünya ve ahiret mutluluğuna ermenin yollarını -onlardan hiçbir karşılık beklemezsiniz- göstermeleridir⁷. Diğer taraftan peygamberlerin fert ve toplum hâyâtıyla alakalı konularda getirdikleri bilgiler insanlık için vazgeçilmez bir mahiyet arz eder. Bütün bu âfâkî ve enfûsî delilleri düşünüp akıllı yürüten kimseler için peygamberlerin doğruluklarını anlamada başka delillere ihtiyaç yoktur.

B- İbn Rüşd'ün Nübüvvet ve Mucize Anlayışı

İbn Rüşd, klasik kelâm eserlerinde ortaya konulduğu tarzda sistematik bir şekilde nübüvvet ve mucize konusu üzerinde durmaz. Mucizenin terim olarak hangi anlamlara geldiğini, niçin böyle bir terime ihtiyaç hissedildiğini, şartları ve özelliklerinin neler olması gerektiği gibi hususları sistemli bir şekilde irdelemez. Bununla birlikte o, *el-Keşf 'an minhâci'-edille* adlı eserinde Allah'ın fiilleri kısmında "Peygamber Gönderme" konusuna yer verirken nübüvvet müessesesine ve dolayısıyla mucize konularına girmiştir.⁸ Ayrıca Gazalî'yi eleştirdiği *Tehâfütü't-tehâfüt* adlı eserinde de "Tabiat Bilimleri" bölümünün "Birinci Tartışma" kısmında nedensellik meselesini ele almış, bu bağlamda mucize konusuna değinmiştir.⁹

İbn Rüşd'ün nübüvvet ve mucize anlayışını belli başlıklar altında vermenin konunun daha rahat anlaşılması açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu itibarla konu, önce nübüvvet müessesesi ve gerekliliği açısından ele alınacak, bilahare mucizenin önemi, mahiyeti ve delâleti meselesi, son olarak da Hz. Muhammed'in peygamberliği ve Kur'an mucizesi konularına yer verilecektir.

1- Peygamberlik Müessesesi ve Gerekliliği

Dinî esasları akılla uzlaştırma gayreti içinde olan İslâm filozofları, kendi sistemleri içinde peygamberlik müessesesini ele alıp izah etmeye çalışırlar. İslâm felsefe tarihinde nübüvvetle akli uzlaştırmaya çalışan ilk temsilci olarak kabul edilen¹⁰ Kindî'ye (ö.252/866) göre peygamberler, insan gücünü aşan ilâhî konumdaki bilgilerin taşıyıcılarıdır¹¹. Allah, onların kalplerini temizleyip aydınlatmış ve beşeri çabayla elde edilen bilgiden çok üstün olan vahiy bilgisi için hazırlamıştır¹². Farabî (ö.339/950) ise, erdemli toplumun (*el-Medinetü'l-*

⁶ Yavuz, *İslam'da İnanç Esasları*, s.176-180; ayrıca bk. Reşid Rızâ, *Tefsirü'l-Menâr*, XI, 155.

⁷ Yavuz, s. 176-180.

⁸ İbn Rüşd, *el-Keşf an Minhâci'-Edille*, s. 302-323.

⁹ Bk. İbn Rüşd, *Tehâfütü't-tehâfüt*, s. 283-305.

¹⁰ Necip Taylan, *Ana Hatlarıyla İslâm Felsefesi*, s.161-164.

¹¹ Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Tarihi*, s.61-63.

¹² Kindî, *Resâ'ilü'l-Kindî el-Felsefiyye*, s.160.

fâzıla) nübüvvet özelliğine sahip olan reisinin¹³ ister düşünce yoluyla isterse muhayyile vasıtasıyla olsun, faal akılla bağlantı kurduğunu, bu surette gaybî bilgiler aldığını ve nur âlemini idrak ettiğini, aynı zamanda madde âlemine uygun olan bu kudsf güç sayesinde kendi cisimlerine olduğu kadar varlık âlemindeki diğer cisimlere de tesir edip mucize gösterebileceğini söyler¹⁴. İbn Sina (ö.428/1037), genel çizgileri itibarıyla Farabî'yi takip etmiş, nübüvvet meselelerinde ise daha ziyade naslara bağlı kalmaya itina göstermiştir. O, nübüvveti psikolojik ve sosyolojik açılardan ispat etmeye çalışmış ve böylece peygamberlere olan ihtiyacı dile getirmiştir. Bu bağlamda o, sosyal ve siyasî ihtiyaçların giderilebilmesi için peygamberlerin kanun ve şeriatla gönderilmelerini zorunlu kabul eder ve bu kanunların doğru ve tartışılmaz olduklarının bilinebilmesi için peygamberin mucizelerle desteklenmesini gerekli görür¹⁵.

İbn Rüşd ise insanlar arasında bir peygamberler zümresinin olduğunu, bu bilginin nesilden nesle tevatürle bizlere kadar ulaştığını belirtir. Ona göre insanlık tarihi peygamber diye isimlendirilen bir seçkinler zümresinin varlığını teyit etmektedir ve tevatürle gelen bu bilgiden hiç kimse kuşku duymamalıdır¹⁶. Filozof, Allah Talanın peygamber göndermesinin iki boyutu olduğunu belirtir. Bunların ilki, nübüvvet müessesesinin varlığının ve gerekliliğinin ispatı, diğeri de Hz. Muhammed'in bu müesseseye mensubiyetinin ispatıdır¹⁷. Buna göre mucize konusunun tartışılabilmesi için öncelikle nübüvvet müessesesinin varlığının kabul edilmesi gerekir. Her ne kadar semavi dinlerin mensupları arasında peygamberlik kurumunun varlığı hususunda ortak bir kanaat var ise de Brahmanlar gibi bir kısım dinlere mensup olanlar, insanın kendisi için lüzumlu olan her şeyi akıyla kavrayacak güce sahip olduğunu ileri sürerek peygamberlere ihtiyaç olmadığını iddia etmişlerdir. Allah'ın varlığını kabul etmekle birlikte peygamberlik kurumuna ihtiyaç olmadığını iddia eden bu kimselere karşı peygamberlik kurumunun varlığını ve gerekliliğini ispat etmek lazım gelir. Burada filozof, kelâmcıların nübüvveti ispat sadedinde; "Allah, mürid, mütekellim ve kullarının malikidir. İrade sahibi, kullarını görüp gözeten ve kelâm sıfatına sahip olan bir zatın elçiler göndermesi insanlar nezdinde mümkün bir durumdur. Maddî âlemde mümkün olan bu durum, gaipde de

¹³ Farabî, Eflatun'dan etkilenecek kaleme aldığı "*Ârâu ehil'l-medinetü'l-fâdila*" adlı eserinde erdemli toplumun reisinde bulunması gereken vasıfları sayarken; onun sağlam bir bünyeye, kuvvetli bir hafızaya, üstün bir zeka ve kavrama yeteneğine sahip olmasını, aynı zamanda âlim, âdil, doğru sözlü, güvenilir, kanaatkâr, bedenî ve şehevî arzularından uzak olmasını dile getirir. Farabî, bütün bu vasıfları saydıktan sonra bunlara ek olarak erdemli şehrin reisinde "nübüvvet" özelliğinin bulunmasını da şart koşar. (Farabî, *Medinetü'l-Fâdila*, 84-89; krş. Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Felsefesi*, 62; Taylan, *İslâm Düşüncesinde Din Felsefesi*, 143-146)

¹⁴ Farabî, s. 87.

¹⁵ İbn Sina, eş-Şifâ, *el-İlâhiyyât*, II, 441-443; a.mlf., *Kitâbü'n-Necât*, 338-339; a.mlf., *İsbâtü'n-Nübüvvât*, 46-47; ayrıca bk. Fazlur Rahman, *Prophecy in Islam*, 45-52.

¹⁶ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 316

¹⁷ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 302.

Allah için söz konusudur."¹⁸ Şeklinde akıl yürüttüklerini belirtir. O, kelâmcıların bu örneğinden hareketle peygamberlik müessesini ispatta takip ettikleri "gaibin şahite kıyas edilmesi" metotunu halk kitleleri için uygun, faydalı ve hatta olması gereken bir yöntem olarak değerlendirir. Çünkü "Ben hükümdarın size gönderdiği bir elçiyim" diyen bir kimsenin üzerinde hükümdara ait bir takım belgelerin bulunması halinde onun elçilik iddiası nasıl doğrulanmış olursa, aynı şekilde Allah'ın elçisi olan bir peygamberin de mucize göstermesi onun peygamber olduğunu doğrulayan bir delildir¹⁹. Bununla birlikte o, hissî mucizelerin delâleti konusunda önemli itirazlarda bulunur.

2-Mucizenin Önemi ve Mahiyeti

Genel olarak peygamberlik kurumunun varlığı kabul edildikten sonra karşımıza çıkan en önemli problem kimlerin bu kuruma mensup oldukları ya da bu kuruma mensup olanların nasıl bilineceği meselesidir. Bu soruyu şöyle de sorabiliriz: Peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin gerçek peygamber olduğunun delili nedir? Ya da peygamberlerin doğruluklarını nasıl bilebiliriz? Burada gerçek nebi ile sahtekârları birbirinden ayırt edebilmemize yarayan bir ölçünün olması zorunludur. Ancak böyle bir kıstas ile gerçek nebiyi yalancı sahtekârlardan ayırt edebiliriz.

İbn Rüşd, peygamberliğin sabit olmasını şu iki öncüle dayandırmaktadır: a) Peygamberlik iddia eden kişinin elinde mucize zuhur etmiştir. b) Elinde mucize zuhur eden herkes peygamberdir. Bu iki öncülün neticesi olarak mucize gösteren kişi peygamberdir²⁰. Filozof, bu iki öncülü ele alır ve bunların değerlendirmesini yapar: "Mucize gösteren kişi peygamberdir" şeklindeki bir ifadenin kabul edilebilmesi için öncelikle peygamberler zümresinin var olduğunu ve mucizenin peygamberlerin doğruluğuna delil olduğunu kabul edenler nazarında geçerlidir. Semâvî dinlerde peygamberlerin Allah elçisi olduğu ve hepsinin aynı kaynaktan beslendiği kabul edildiğinden, sonraki peygamberler öncekileri tasdik konumunda olmuşlardır. Ancak önceki peygamberlerin tâbileri, sonra gelen peygamberi kabul etme hususunda bazı itirazlar ileri sürmüş ve ona karşı mücadele etmişlerdir.

Genel olarak İslâm filozofları, umumî hayrın gerçekleşebilmesi için peygamber göndermenin Allah'a vacip olduğunu söyledikleri gibi, peygamberin doğruluğunun bilinmesi ve kabul görmesi için de mucize ile teyit edilmesinin gerekliliğini ileri sürerler. Onlar, akfî, hayâlî ve maddeye tesir edebilme kudreti şeklinde nebilere bir takım güçler atfeder ve maddeye tesir edecek güç sayesinde mucizelerin meydana geleceğini belirtirler²¹. Böylece filozoflar, mucizeyi nebinin şahsından kaynaklanan bir özellik olarak kabul ederken onun

¹⁸ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 303.

¹⁹ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 303-304.

²⁰ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 304; Ayrıca bk. Erkol, *İbn Rüşd'ün Kelâm Eleştirileri*, s. 259.

²¹ Farâbî, s. 87; İbn Sîna, *en-Necât*, s. 339; krş. Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Tarihi*, 115.; Taylan, s. 143-144, 216.

peygamberden ayrı düşünülemediğini de ifade etmiş olmaktadır²². Hâlbuki İbn Rüşd, mucizenin kaynağı konusunda kendisinden önceki İslâm filozoflarından farklı düşünmektedir. Ona göre mucize peygamberin ortaya koyduğu ya da onun zati özelliklerinden kaynaklanan bir durum değildir. O, mucizenin gerçek failinin Allah olduğunu açık bir şekilde ifade eder. Aşağıda da izah edileceği üzere onun bu yaklaşımı mucizeye yüklediği içerikten kaynaklanmaktadır. Zira o, peygamberlerin asıl vazifelerinin vahiy almak ve bunun neticesinde kanunlar ve şeraitler vaz etmek olduğunu belirtir. Bu yaklaşımıyla o, Kindî, Farabî, İbn Sina gibi İslâm filozoflarından ayrılır ve daha ziyade kelâmcıların görüşüne yaklaşır. Nitekim Mübahat Türker, İbn Rüşd'ün bir filozof olmasına rağmen mucize meselesini bir teolog gibi neticelendirdiğini söyleyerek bu hususa dikkat çeker²³.

Burada dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus, filozofun mucizeleri (harikaları) sadece erdem ve fazilet sahibi kimselere tahsis etmesi ve faziletli olduğu halde peygamber olduğunu iddia eden ve böylece kendinden harikalar zuhur eden herkesin gerçek peygamber olduğunu söylemesidir. Bu özelliğe sahip bir kimse yalancılık ve sahtekârlık yapacak olursa esasen faziletli değildir, onun için elinden harikalar zuhur etmeyecektir²⁴. Burada o, mucize ile sihir ve benzerleri arasında ayırım yaparak mucizelerin gerçek harikalar olduklarını, sihir, büyü ve benzeri hadiselerin ise, belli kurallar çerçevesinde gerçekleştiğini, işin özünü bilmeyen bir takım cahillerin bu nevi hadiseleri mucize gibi telakki ettiklerini izaha çalışır.

İbn Rüşd, mucize meselesini tartışırken uzun uzadıya nedensellik konusunu ele alır²⁵. Gazalî'nin *Tehafütü*'nü bu açıdan değerlendirir ve duyularımızla algıladığımız nesnelere bir takım özelliklerini ve etkinliklerinin varlığını inkâr etmenin safsata olduğunu belirtir. Ona göre böylesi bir iddiayı ileri süren bir kimsenin aklına itibar edilmez. Zira nesnelere özelliklerini ve etkinliklerini inkâr eden bir kimsenin, her fiilin bir faili bulunduğunu kabul etmesi mümkün değildir. Oysaki çevremizde vuku bulan hadiselerin mutlaka sebepleri/failleri bulunmaktadır. Bunlarının bir kısmını rahatlıkla anlayabilirken diğerlerini de istidlal ile anlayabilmekteyiz²⁶. Varlıkların niteliklerinin inkâr edilemeyeceğini belirten filozof, aynı zamanda mucizelerin de imkân dâhilinde

²² Sünnî kelâmcılar ise, filozofların bu anlayışını eleştirerek Allah'ın elçi olarak seçtiği kimselerde bir takım özelliklerin bulunmasının şart koşulamayacağını, aksi takdirde Allah'ın kudret ve iradesinin sınırlandırılmış olacağını söylerler. Bu bakımdan peygamberlerin madde üzerinde bazı tasarruflarda bulunma kabiliyetine sahip olmaları şart koşulamaz. Zaten onların böyle bir melekeye sahip olduğunu iddia etmek mucizelerini zan altında bırakır. Çünkü hiçbir peygamber nübüvvet öncesi mucizeyle ilgili bir işle meşgul olmamıştır. Aksi takdirde mucizenin peygamberin gayret ve kabiliyetiyle ortaya çıktığını söylemek mümkün olurdu. Hâlbuki mucize, ilâhî bir fiildir ve sadece Allah'ın dilemesiyle zuhur eder. (bk. Âl-i İmrân 3/49; el-En'âm 6/8, 58; el-A'râf 7/136-137; Yûnus 10/13; eş-Şu'arâ 26/204. Ayrıca bk. Şa'rânî, *el-Yevâkiî*, 160; Cürçânî, III, 347.)

²³ Bk. Mübahat Türker, *Üç Tehafüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti*, s.358.

²⁴ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 310

²⁵ İbn Rüşd, *Tehafüt*, 289-303.

²⁶ İbn Rüşd, *Tehafüt*, 290-91.

olduğunu söyler. Hatta Kur'an'da açık bir şekilde ifade edilen mucizeler üzerinde münakaşa yapılmasını bile hoş görmez. Ona göre şeriatın kesin ilkelerinin tartışmaya açılması doğru değildir²⁷.

İbn Rüşd, peygamberlerin doğruluklarını ispat edebilmeleri için mucize göstermeleri gerektiği hususunu kabul etmekle birlikte imam ile mucize arasında zorunlu bir ilişki bulunmadığını, hatta akıl ve izan sahibi kimselerin mucizelere ihtiyaç hissetmeden iman ettiklerini açıklar. Böylece o hissî mucizelerin imanın oluşumunda fazlaca bir rollerinin olmadığını anlatmak ister²⁸.

3-Mucizelerin Kısımları

İbn Rüşd, peygamberlere atfedilen mucizeleri "Berrânî" ve "Münasip/Ehlî" şeklinde ikiye ayırır²⁹. Berrânî mucize ile o, peygamberlerden zuhur eden hissî, görsel ya da kevnî mucizeleri kasteder. Ona göre berrânî mucize, peygambere peygamber isminin verilmesine esas olan sığfata münasip düşmez. Bu nevi mucizeler vasıtasıyla vaki olan tasdik sadece halka has bir yol özelliği taşır ve avamı ikna için uygundur. Öte taraftan filozofun münasip/ehlî mucize ile peygamberlik görevine ve mahiyetine uygun tarzda zuhur eden ilmî, amelî, manevî, ahlakî, aklî ve haberî mucizeleri kastettiği anlaşılır. Bu nevi mucize ile tasdik, halk ile ulema arasında müşterek olan bir yoldur. Filozof, konuyu, Hz. Peygamberin nübüvvetini ispatta kullandığı mucizeye getirerek bunun münasip/ehlî mucize olduğunu söyler. O, Hz. Muhammed'in doğruluğunu berrânî mucizeyle değil sadece ehlî ve münasip mucizeyle ispata çalıştığına dikkat çekerek bu hususun şeriatın incelenmesi neticesinde rahatlıkla anlaşılacağını belirtir³⁰.

İbn Rüşd, berrânî mucizelerin halkı ikna etmede daha etkili olduğunu bildirmekle birlikte ilim sahibi seçkin zümrelerin peygamberin doğruluğunun bilinmesinde münasip ya da ehlî mucizelere itimat ettiklerini de belirtir. Ona göre bu yöntem, peygamberlere peygamber isminin verilmesine sebep olan asıl unsurdur. Filozofumuza göre, görülmeyen şeyleri bilmek yani gayptan haber vermek, gerçeğe uygun olan hukuk ve kanunlar vazetmek ve yapılan işlerde bütün insanların mutluluğunu kazandırmayı amaçlamak gibi fiiller peygamberliğin özünü doğrudan alakalı olan şeylerdir³¹. Bu sebeple İbn Rüşd, berrânî mucizelere karşı eleştiriler yöneltir. Ona göre berrânî mucizeler doğrudan peygamberliğin delili olamazlar. Çünkü akıl, peygamberlikle berrânî mucizeler arasındaki ilişkiyi idrak edemez. Bu sebeple, tedavinin tababete ait bir fiil olması gibi, mucizenin de peygamberlik vasfına ve sıfatına ait bir fiil olması

²⁷ İbn Rüşd, *Tehâfüt*, 294

²⁸ Mehmet Bayraktar, *İslam Düşüncesini Yazıları*, s. 154-155.

²⁹ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 321.

³⁰ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 322.

³¹ İbn Rüşd, *Tehâfüt*, 287.

lazım gelir³². Böylece o, berrânî mucizelerle peygamberlik vasfı arasında doğrudan bir ilişkinin olmadığı kanaatindedir. Ona göre peygamberlerden zaman zaman zuhur eden bu nevi harikulade olaylar, ancak münasip mucizenin zuhurundan sonra bir anlam ifade eder. Yoksa söz konusu mucizeler, tek başına nübüvveti ispat etmeye ve insanlar arasındaki elit tabakayı ikna etmede yeterli değildir. Dahası o, geçmiş enbiyanın mucizeleriyle Kur'an mucizesini mukayese eder ve buradan hareketle berrânî/hissî mucizelerin nübüvvetin ispatında kesin deliller olmadıklarını; sırf bu tür harikulâde olaylara bakarak bir kimseye peygamber denilemeyeceğini açıklar. O, "Bir insan peygamberliğini ilan ettiğinde onun hedefi ahlakın ıslahı olmalıdır. Ondan delil istendiğinde, parmaklarından su akıtır, ayı böler veya asâyı yılanı çevirir. Fakat bunlar, ahlak ve mâneviyâtı ıslaha matuf peygamberlik davasıyla alakalı şeyler değildir"³³ diyerek bu duruma dikkat çeker. Böylece filozof, peygamberliğin ispatı konusunda asıl önemli olanın münasip/manevî/aklî mucize olduğunu belirtir.

İbn Rüşd'ün mucizeleri berrânî ve münasip şeklinde ikili tasnif etmesinin önemli olduğu kanaatindeyiz. Bununla birlikte o, mucizeleri konu ve şekil açısından tasnif etmiş olmasına rağmen gayesi açısından bir tasnife tabi tutmamıştır. Bize göre bu durum izaha muhtaçtır. Zira peygamberlerden zuhur ettiği ifade edilen pek çok harikulade olayın amacı, insanları hidayete ulaştırmak değil, inkârda ısrar eden kâfirlerin cezalandırılması şeklindedir. Ayrıca filozof, berrânî mucize ile kastettiği harikulade hadiseleri kendi aralarında tasnif etmemiş; peygamberden zuhur eden bütün harikulade hadiseleri tek bir isimle ifade etmiştir. Hâlbuki mucizenin en önemli şartı tehatti özelliğidir. Peygamberlerden ve özellikle Hz. Peygamberden tehatti özelliği olmadan pek çok olağanüstü olayın zuhur ettiği bilinmektedir. Genel olarak kelâmcılar, tehatti vasfı olmadan peygamberlerden zuhur eden bu hadiseleri mucize diye isimlendirmezler. Çünkü bir olayın harikulade bir tarzda zuhur etmiş olması onun mucize sayılabilmesi için yeterli değildir. Ayrıca sıradan pek çok hadise, peygamberin tehattisinden sonra mucizelik vasfını kazandığı da bilinmektedir.

4- Mucizenin Delâleti Meselesi

Filozof, peygamberlik kurumunun varlığı ve mucizelerin de nübüvmete delil olduğu kabul edildikten sonra elinde mucize zuhur eden bir şahsın peygamber olduğunun nereden ve nasıl bilineceği hususunda bunun din veya akıl vasıtasıyla bilinebileceğini, ancak din henüz sabit olmadığından sem'an bilinmesinin mümkün olmadığını, akıl ise daha önceden peygamberlikleri kabul edilmiş kimselerde bu çeşit harikaları defalarca idrak etmiş olsa ve bunların peygamberlerden başka kimselerce gösterildiğini bilse bile böyle bir hüküm

³² *el-Keşf*, 309.

³³ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 119; Ayrıca bk. Şibî, *Asr-ı Saâdet*, II, 246.

veremeyeceğini söyler³⁴. Burada o, ortaya konulan mucizenin hem peygamberliğin bizzat kendisine hem de peygambere delil olması durumunda mucizenin delâletinin daha kolay anlaşılacağını belirtir.

İbn Rüşd, kelâmcıların nübüvvetin varlığını ve mucizelerin buna delil teşkil etmesi meselesini "kıyasu'l-ğâib ale's-şâhit" yöntemiyle açıklamaya çalıştıklarını söylemektedir³⁵. Gerçekten de kelâmcılar hem peygamberlik müessesinin varlığını hem de mucizenin delâletini "gaibin şahite kıyası" (duyular ötesini hissedilebilir âleme kıyaslama) yoluyla izah etmişlerdir³⁶. Onlara göre Allah'ın bir kimseyi sözlü olarak tasdik etmesi insanların algılamaları açısından imkânsızdır. Bu sebeple peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin insanlar nezdinde kabul edilmesi için Allah tarafından sözlü olarak tasdik edilmesi söz konusu olamaz. Sözlü tasdik olmaksızın bir kimsenin nasıl tasdik edilebileceği hususu ise tartışmalıdır. Kelâmcıların genel kanaati bunun fiilî tasdikle olacağı şeklindedir. Hatta bazıları, fiilî tasdik muhatabı iknâ etmede ve maksadın anlaşılmasında sözlü tasdikten daha etkili olduğunu savunur. Örneğin Kâdî Abdülcebbar, sözlü tasdikte bir takım mecaz ve istiarelerin olabileceğini, bu durumun maksadın tam olarak anlaşılmasına engel teşkil edebileceğini belirtir ve fiilî tasdikten daha üstün olduğunu kabul eder³⁷. Abdülkâhir el-Bağdâdî ise, fiilî tasdikten sözlü tasdikten daha açık ve töhmetten daha uzak olduğunu söylerken³⁸ Nesefî de benzer bir açıklamada bulunarak sözlü tasdikte bazı şüphelerin bulunabileceğini, bu itibarla fiilî tasdikten daha üstün olduğunu söyler³⁹. Kelâmcılar, Allah'ın gerçek elçisini tasdik etmesini izah edebilmek için hükümdar-elçi örneğini verirler ve genellikle şu misali zikrederler⁴⁰:

Hükümdarlardan birinin sarayında, bütün ülke halkı tarafından şöhreti bilinen bir ağaç vardır ve hükümdarın dışında hiç kimsenin bu ağacı hareket ettiremediği de bilinmektedir. Bu şartlar altında bir kimse halkın huzuruna çıkarak, kendisinin hükümdar tarafından gönderilen elçi olduğunu iddia eder ve hükümdarın insanlara bazı emirler gönderdiğini söylese, halk ilk anda onun yalancı olduğuna hükmeder. Bu elçi, doğru sözlü olduğuna kanıtlamak için, hükümdarın duyabileceği şekilde yüksek sesle "Ey hükümdar! Sen beni halkına gönderdin ve onlara şu hususları tebliğ etmemi emrettin. Eğer ben, senin tarafından onlara gönderilen elçiysem ve bu iddiamda doğruysam sarayındaki şu ağacı hareket ettir ki, doğru olduğum ortaya çıksın" şeklinde bağırır. Bunun üzerine ağaç, halkın gözleri önünde hemen hareket ederse, bu durum iddia

³⁴ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 307; krş. Âmidî, s.329-330.

³⁵ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 302-303

³⁶ bk. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 27-29.

³⁷ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, XV, 161.

³⁸ Bağdâdî, *Usûlu'd-Din*, 178-179.

³⁹ Nesefî, *Tebîrâtü'l-Edille*, I, 470.

⁴⁰ Bunlardan bazıları için bk. Cüveynî, *el-İrşâd*, 329; Gazalî, *el-İktisâd*, 123-125; Şehristânî, *Nihayetü'l-İkdam*, 421-422; Fahreddin er-Râzî, *Nübüvvât*, 131; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, V, 16; a.mlf., *Şerhu'l-Akâ'id*, 167; İbn Teymiyye, *en-Nübüvvât*, 205; Âmidî, *Gayetü'l-Merâm*, 327-328; Tûsî, *Telhisü'l-Muhassal*, 361.

sahibinin hükümdar tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu ortaya koyar⁴¹. Kelâmcılar, hükümdarın âdetinin hilafına davranmasının "Sen benim elçimsin, sözlerinde haklısın" demesi yerine geçeceğini söylemişler ve böylece mucizenin sözlü tasdik yerine geçen fiilî bir tasdik olduğunu kabul etmişlerdir⁴².

Ne var ki, peygamberin doğruluğuna delil olarak kullanılan "gaibin şahide kıyası" (duyular ötesi âlemin algılanabilir âlemine kıyası) metodu⁴³, bazı yönlerden tenkit edilmiştir. Bu tenkitlerin en önemlisi filozof İbn Rüşd'ten gelmiştir. Allah'ın bir kimseyi sözlü olarak tasdik etmesinin insanlar açısından mümkün olmadığını kabul eden filozof, hükümdar veya yetkili biri adına elçi olduğunu iddia eden kişinin tasdik edilmesinin, ancak meydana gelen alâmetlerin hükümdara ait alâmetler olduğunun bilinmesinden sonra doğru kabul edileceğini söyler. Bu durum, hükümdarın halkına "Bana ait alâmetlerden kimde görürseniz, onun benim elçim olduğunu anlayabilirsiniz" demesiyle veya hükümdarın alâmetlerine bakarak bunların sadece elçilerin üzerinde görülebileceğinin bilinmesiyle anlaşılır⁴⁴. İbn Rüşd'e göre söz konusu delillerin sadece peygamberlerden zuhur edebileceği hususunda da kesin bir delil yoktur. Nitekim kelâmcılar, isimleri değişik olmakla birlikte bir takım harikulade olayların sâhir, veli ve benzeri kimselerden de zuhur edebileceğini kabul ederler. Ona göre kelâmcılar bu görüşleriyle ikileme düşmüşlerdir. Çünkü o, kelâmcıların "Peygamberlik iddiasıyla birlikte harikulade bir delil gösterebilmek sadece gerçek peygamberlere aittir" şeklindeki görüşlerini delilden yoksun bir iddia olarak değerlendirir. Ona göre kendisinden normal şartlarda harikalar zuhur edebilen bir kimsenin yalancı ve asılsız bir davada bulunduğu takdirde artık elinde harikalar zuhur etmemesi durumu ne akılla ne de şeraitle izah edilebilir⁴⁵.

İbn Rüşd'ün berrânî/hissî mucizelerin delaleti hususunda ortaya koyduğu bu itiraz, nübüvvet müessesesini inkâr edenlere göre hissî mucizenin delil olamayacağı düşüncesine dayanmaktadır. O, daha çok mucizenin kesin bir aklî delil olmadığını vurgulamaya çalışır. Çünkü delil ile peygamberlik iddiası arasında mantık yönünden bir bağlantı bulunmalıdır. Hâlbuki hissî mucizelerle peygamberlik arasında böyle bir ilişki mevcut değildir⁴⁶. İbn Rüşd'ün bu eleştirisi, her ne kadar kelâmcıların hükümdar-elçi örneğine yönelik bir tenkit

⁴¹ Neseî, I, 470-471.

⁴² Mucizenin sözlü tasdik yerine geçtiğini belirten âlimlerden bazıları için bk.: Bağdâdî, s.178-179; Cüveynî, *el-İşâd*, 325; Neseî, I, 470; Şehristânî, s.421-422; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, V, 15-19; Âmidî, s. 327-328.

⁴³ Kelâmcıların, "gaibin şahide kıyası" yöntemiyle mucizenin nübüvvetle delaletini anlatmaya çalışmalarının asıl hedefi, hükümdar-elçi örneğiyle Allah ile peygamber arasındaki ilişkinin bu şekilde olduğu veya şuhûdî âlemle gaybî âlem arasında kıyasta bulunarak kesin bir sonuca varmak değildir (Cürcânî, III, 349). Kelâmcılar, bu misalin konuyu açıklamak ve anlaşılır kılmak amacıyla verildiğini söyler (Cüveynî, *el-'Akîdetü'n-nizâmîyye*, 68; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, V, 16). Çünkü şartlarına uygun olarak zuhur eden mucizenin nebinin doğruluğuna delaleti açıktır. Bu bakımdan burada istidlâl yapılmaz ancak örnek verilir, derler (İcî, III, 341; Âmidî, s.329).

⁴⁴ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 306.

⁴⁵ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 310.

⁴⁶ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 309 vd.

içeriyorsa da genel anlamda hissî mucizenin peygamberin doğruluğuna delâleti konusunda bir itiraz ve eleştiri içermemektedir.

5. Hz. Muhammed ve Kur'an Mucizesi

Yukarda belirtildiği üzere İbn Rüşd, mucizelerin faili olarak bizzat peygamberin zatını ya da şahsını görmez. Ona göre mucizelerin gerçek faili Allah'tır. Bu yaklaşımıyla o, genel anlamda İslâm filozoflarının görüşlerinden ayrılmış, kelâmcıların görüşüne yaklaşmıştır. Daha doğru ifade ile o, nübüvvet ve mucize konusunda Kur'an'î verileri dikkate almıştır, denilebilir. Filozofumuz, mucizeleri özelliklerine göre ikiye ayırmış; berrânî ve münasip diye isimlendirmiştir. Burada her iki tür mucizenin Hz. Peygamberden zuhur edip etmediği sorusunu ona yöneltebiliriz. İbn Rüşd, Hz. Muhammed'in peygamberliği meselesini izah ederken Allah elçisinden zaman zaman bazı harikulade durumların görüldüğünü belirtmekle birlikte bunların hiç birini kendi peygamberliğinin doğruluğuna bir delil olarak ileri sürmediğini, söz konusu olaylarla peygamberliği arasında ilişki kurmadığını açıklar. Ayrıca o, söz konusu hadiselerin bir meydan okuma yani tehdidi özelliğiyle birlikte meydana gelmediğini de söyler. Ona göre Hz. Peygamberden zuhur ettiği bildirilen olağanüstü hadiseler kendi tabii seyri içerisinde cereyan eden hadiselerdir⁴⁷. Filozof, bu yaklaşımını desteklemek üzere, Mekkeli müşriklerin yanı sıra Yahudi ve Hristiyanların Hz. Peygamberden hissî mucize talep etmelerine verilen ilahî cevapları örnek olarak gösterir:

"Dediler ki: "Yerden bize bir göze fıskırtmadıkça sana inanmayız!" Yahut senin hurmalardan ve üzümderden oluşan bir bahçen olmalı, aralarından ırmaklar fıskırtmalısın! Yahut zannettiğin gibi üzerimize gökten parçalar düşürmelisin yahut Allâh'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin (onlar senin doğru söylediğine şahitlik etmelidirler)! Yahut altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Ama sen üzerimize, okuyacağımız bir Kitap indirmedikçe senin sadece göğe çıkmana da inanmayız! De ki: "Rabbimin şânı yücedir. (Böyle şeyleri yapmak benim işim değildir). Ben, sadece elçi ol(arak gönderil)en bir insan değil miyim?" (İsra 17/ 90-93)

Bizi ayetler (mucizeler) göndermekten alıkoyan şey, evvelkilerin, (onları) yalanlamış olmasıdır. Semûd (kavmin)e açık bir mucize olarak dişi deveyi verdik, o zulmetmelerine sebep oldu (deveyi boğazlayarak kedilerine yazık etmiş oldular). Biz mucizeleri, yalnız korkutmak için göndeririz. (İsra 17/ 59)

İbn Rüşd, Hz. Peygamberin halkı davet ettiği sırada kendi doğruluğunu ispatlamak üzere her hangi bir harikulade olaya dayanmadığını söyler. Kur'an'da da çeşitli vesilelerle açıklanan mucize taleplerine, bizzat ilahi kelâma işaret ederek inanmak isteyenler için Allah kelâmının yeterli olacağını açıklar.

⁴⁷ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 310-311.

İnanmamakta ısrar eden kâfirlere ise Kur'an ile meydan okuyarak onun bir benzerini getiremeyeceklerini iddia eder⁴⁸. Bu bağlamda müellifimiz, Kur'an'ın bütün insanlığa meydan okuduğunu açıklayan ayetlerden örnekler verir:

De ki: "Andolsun eğer insan(lar) ve cin(ler) bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine arka ol(up yardım et)seler yine onun benzerini getiremezler. (İsra 17/ 88)

Yoksa "O'nu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse siz de onun benzeri on uydurulmuş süre getirin; eğer doğru iseniz Allah'tan başka, çağırabildiklerinizi de (yardıma) çağırın (da bunu yapın)!" Eğer size cevap veremedilerse bilin ki (o) Allâh'ın bilgisiyle indirilmiştir ve O'ndan başka tanrı yoktur. Nasıl, artık Müslüman oldunuz mu? (Hud 11/13-14)

Burada İbn Rüşd, berrânî mucizelerle münasib mucizeler arasındaki farka işaret etmekte, münasib mucizenin üstünlüğünü açıklamaktadır. Ona göre mucizelerin en açık olanı, yılanın asaya dönüşmesi gibi geçmişte vuku bulan ve bizlerin ancak haber yoluyla bilgi sahibi olduğumuz fevkalade hadiseler değil; bizlerin şu anda bile alıp test edebileceğimiz ve mucize oluşunu araştırarak anlayabileceğimiz Allah'ın yüce kitabıdır. Kur'an'ın mucize oluşu, bugün olduğu gibi kıyamete kadar bütün insanların algıları ve araştırmaları sayesinde anlaşılacaktır⁴⁹. Öte taraftan filozofun berrânî mucizelere karşı olumsuz bir tutumu da yoktur. O, peygamberlerden zuhur ettiği Kur'an'da bildirilen harikulade olayların varlığını sırf Kur'an bildirdiği için kabul etmek gerektiğini belirtir. Ancak bu nevi mucizelerin, insanlar var oldukça ta kıyamete kadar var olacak olan; insanların akıllarına, gönüllerine ve duyularına hitap eden Kur'an mucizesi kadar etkili ve yetkili olmayacağını da bildirir. Ona göre Kur'an mucizesi sırf bu özelliği sebebiyle öteki mucizelerden çok daha üstündür⁵⁰.

İbn Rüşd, Hz. Peygamberin en büyük mucizesi olarak Kur'an-ı Kerim'i göstermektedir. Ona göre Kur'an'ın peygamberin doğruluğuna delil olması iki esasa dayanmaktadır.

1-Peygamberler adı verilen bir zümrenin varlıkları malumdur. İnsanlardan bir sınıf olan bu zümre, beşeri bir öğrenme ile değil, Allah'tan gelen vahiyle halka şeriat ve kanunlar vaz ederler. Bu durum, bütün insanların üzerinde ittifak ettikleri bir husustur. İbn Rüşd, bu görüşünü Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle destekler⁵¹.

2- Allah'tan aldığı vahiyle şeriat ve kanunlar vaz etme fiili kendisinde mevcut olan herkes peygamberdir. İbn Rüşd, peygamberliğin asıl fiilinin bu anlamda kanun vaz etmek olduğunu izah ederken tabip ile tababet arasındaki ilişkiyi örnek gösterir. Buna göre insanları tedavi eden kimselere doktor denildiği

⁴⁸ İbn Rüşd, *el-Keşf*, s.311.

⁴⁹ İbn Rüşd, *Tehâfüt*, s.287.

⁵⁰ İbn Rüşd, *Tehâfüt*, s.287

⁵¹ İbn Rüşd, *el-Keşf*, s.314

gibi, Allah'tan aldığı vahiyle kanunlar vaz eden ve insanların huzur ve mutluluğunu amaçlayan kimseye de peygamber denilir. Hz. Muhammed'ten bu nevi fiillerin vaki olduğunda şüphe yoktur. Çünkü o, Aziz Kitap'tan da malum olduğu üzere Allah'tan gelen vahiyle insanlar için kanun ve şartlar vaz etmiştir. Buna örnek olarak İbn Rüşd,

"Ey insanlar, size Rabbinizden delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik. Allah'a inanıp O'na yapışanları (Allâh), kendinden bir rahmetin ve lutfun içine sokacak ve onları kendisine varan doğru bir yola iletecektir." (Nisa 4/ 174-75)

"Fakat içlerinden ilimde derinleşmiş olanlar ve müminler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar. O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve âhiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz!" (Nisa 4/ 171)

"Ey İnsanlar, Elçi size, Rabbinizden gerçeği getirdi. Kendi yararınıza olarak (ona) inanın. Eğer inkâr ederseniz, bilin ki göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Nisa 170) manalarına gelen ayetleri nakletmiştir⁵².

Böylece İbn Rüşd, bir kimsenin peygamber olup olmadığının yegâne ölçüsünün, o kişinin insanları teorik (ilmi) ve pratik (ameli) açıdan tatmin edecek, yani fert ve toplum hayatına katkılar sağlayacak, onları bilgili, inanç ve ahlak yönünden doyuracak nitelikte bir din ve sistem getirmek olduğunu düşünmektedir.⁵³ Filozof, peygamberliğin özünün ilahi vahyin tebliğ edilmesi, insanlara ilmî ve amelî yönden örnek olunması, onların dünya hayatında mutlu ve huzurlu olmalarını temin için kurallar koyması olduğunu açıklar. Bunun ilim ve amelde ortaya çıkan asıl mucize olduğunu belirtir. Yoksa denizin ikiye ayrılması, asanın yılanı dönüşmesi gibi harikulade fiillerle peygamberlik arasında doğrudan bir ilişki kurulması doğru değildir. Şayet bu nevi mucizeler, tek başlarına değil de, ilim, amel ve ahlakî ön plana çıkararak Kur'an mucizesiyle birlikte bulunurlarsa bu takdirde bir anlam ifade edebilirler⁵⁴.

Öte yandan İbn Rüşd, Hz. Muhammed'in bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğunu belirterek, onun mesajının da evrensel olduğunu, önceki şartlar gibi belli bir kavimle sınırlı kalmadığını ve kıyamete kadar devam edecek bir sistem getirdiğini açıklamaya çalışır. Hz. Peygamberin diğer peygamberlere üstün oluşunu yine getirdiği vahyin özelliğiyle izah eder. Çünkü Hz. Muhammed, peygamberlik ismini, Kur'an gibi bir vahyi getirmekle hak etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber,

"Hiçbir peygamber yoktur ki kendisine insanların inandıkları mucizelerden birisi verilmemiş olsun. Bana da verilmiş olan sadece vahiyden ibarettir. Ümit ederim ki, kıyamet günü, mensupları en çok olan Nebi ben

⁵² İbn Rüşd, *el-Keşf*, 314

⁵³ Sarıoğlu, *İbn Rüşd Felsefesi*, s. 254.

⁵⁴ İbn Rüşd, *el-Keşf*, 315

olacağım"⁵⁵ buyurarak Kur'an mucizesine dikkat çeker.⁵⁶ Ona göre Kur'an'ın Hz. Muhammed'in nübüvvetine delil oluşu, yılan haline gelen asanın Hz. Musa'nın nübüvvetine, ölüyü diriltmenin, abraşı ve âmâları tedavi etmenin Hz. İsa'nın peygamberliğine delil olması nevinden değildir. Çünkü bu hususlar, her ne kadar peygamber olanlardan başkasından zuhur etmeyen fiillerden olup halkı inandırıcı ve ikna edici fiillerden iseler de, tek başlarına kaldıkları vakit kesin deliller değildir. Bu gibi fiiller, nebiye nebi isminin verilmesine sebep teşkil eden sıfatın fiillerinden bir fiil değildir.⁵⁷ İbn Rüşd bu durumu şöyle bir misalle açıklamaya çalışır: "İki şahıs tabip olduklarını iddia etseler, birisi "Benim tabip olduğumun delili su üzerinde yürümendir" derken, diğeri "Benim tabip olduğumun delili hastaları iyileştirmendir" dese, sonra ilki su üzerinde yürüse, ikincisi de hastaları iyileştirse, bu durumda hastaları tedavi eden zatta tıp bilgisinin olduğu burhan ile bilinirken, su üzerinde yürüyen kişide de tıp bilgisinin olduğu ikna yöntemiyle tasdik edilir. Bu durum karşısında normal insanlar şöyle düşünürler: Su üzerinde yürüyebilmek normal şartlar altında insanın başarabileceği bir şey değildir. Bunu yapabilen bir kimsenin tedavi işini de yapabilmesi çok daha kolaydır." Böylece filozof, peygamberliğin özünden olmayan "berrânî" mucizelerle, peygamberin peygamber olmasını sağlayan ve nübüvvetin özünü teşkil eden vahiy alma sıfatı arasındaki farkı da ortaya koymuş olmaktadır.⁵⁸

Hz. Muhammed'in yegâne mucizesinin Kur'an-ı Kerim olduğunu belirten İbn Rüşd, Kur'an'ın mucizeliğini de şöyle izah eder⁵⁹:

a-Kur'an'ın ihtiva ettiği teorik ve pratik bilgilerin öğrenimle değil ancak ve ancak vahiyle elde edilebilecek türden bilgiler olması.

b-Kur'an'ın gabya ait bir takım haberler veren ayetler ihtiva etmesi.

c-Üslup, ifade, fesahat ve belagat açısından düşünme-taşına ortaya konulan nazımlardan çok daha üstün ve farklı oluşu. Filozofa göre bu özellikleri sebebiyle Kur'an bir mucizedir.

Değerlendirme

İslâm düşüncesi tarihinde hissî mucizelerin delâleti hususunda en önemli tenkit İbn Rüşd'ten gelmiştir. O, peygamberliğin ispatı konusunda söz konusu mucizelerin tek başlarına yeterli bir delil olarak kabul edilemeyeceğini, çünkü delil ile dava arasında mantık yönünden bir münâsebet bulunması gerektiğini, hâlbuki hissî (berrânî) mucize ile peygamberlik arasında böyle bir münâsebet olmadığını söyleyerek kelâmcıların hissî/görsel mucizeye gereğinden

⁵⁵ Buhârî, "İ'tisâm", 1; "Fedâilü'l-Kur'an", 1; Müslim, "İmân", 239.

⁵⁶ İbn Rüşd, *el-Keşf*, s.320.

⁵⁷ İbn Rüşd, *el-Keşf*, s.312.

⁵⁸ İbn Rüşd, *el-Keşf*, s.321.

⁵⁹ İbn Rüşd, *el-Keşf*, s.311, 316; ayrıca bk. Sarıoğlu, s. 255; Bayraktar, s. 154-155.

fazla önem vermelerini tenkit etmiştir. Onun bu konudaki görüşlerini şöylece özetleyebiliriz:

I- İslâm filozofları gibi İbn Rüşd de insanlık tarihinde kendilerine peygamberler denilen seçkin bir zümrenin var olduğunu ve bu konudaki haberlerin tevatürle bizlere kadar ulaştığını kabul eder. Bununla birlikte o, mucizelerin peygamberlik kurumunun varlığını kabul eden kimseler için bir anlam ifade ettiğini açıklar.

II- Mucizenin tanımını, temel özelliklerini sistematik bir şekilde ortaya koymamakla birlikte onları berrânî ve münasip/ehlî şeklinde ikiye ayırır. Berrânî mucizelerle peygamberlerden zuhur eden olağan üstü hadiseleri kasteder. Ona göre münasip ya da ehlî mucizeler ise peygambere peygamberlik ismini kazandıran asıl delillerdir.

III- Filozof, mucizenin mahiyeti ve peygamberle ilişkisi konusunda diğer İslâm filozoflarından ayrı düşünür. Kindî, Farabî ve İbn Sina gibi kendisinden önceki İslâm filozofları, mucizeleri peygamberin kendi fiilleri olarak değerlendirmişlerdir. Hâlbuki İbn Rüşd, Kur'anî anlayışa bağlı kalarak, mucizelerin ilahî fiiller olduklarını ve sadece Allah'ın dilemesiyle meydana geleceklerini açıklar. O, bu görüşüyle filozoflardan ziyade kelâmcılara yaklaşmıştır.

IV- Hz. Peygamberden zaman zaman berrânî mucizeler zuhur etmişse de bunlar tek başlarına bir anlam ifade etmezler. Bu nevi mucizeler, münasip mucizelerin zuhurundan sonra anlam kazanırlar.

V- Hz. Peygamber, berrânî mucizelere dayanarak kendi nübüvvetini ispata kalkışmamıştır. Allah elçisinin yegâne mucizesi ilahî kelâm olan Kur'an-ı Kerim'dir.